Intro til hypotesetesting – Analyse av kontinuerlige data 21. april 2005

Tron Anders Moger

Seksjon for medisinsk statistikk, UIO

Repetisjon fra i går: Normalfordelingen

- Variasjon i målinger kan ofte beskrives med normal-fordelingen
- Fordelingen er symmetrisk og har to parametere:
  - Forventning: μ
  - Standardavvik (Standard deviation): σ
- Disse angir tyngdepunkt og spredning i fordelingen
- Viktig: Et intervall som er 1.96 standardavvik på hver side av forventningen dekker 95% av fordelingen

Normal distribution

mean = 165, std. deviation=5

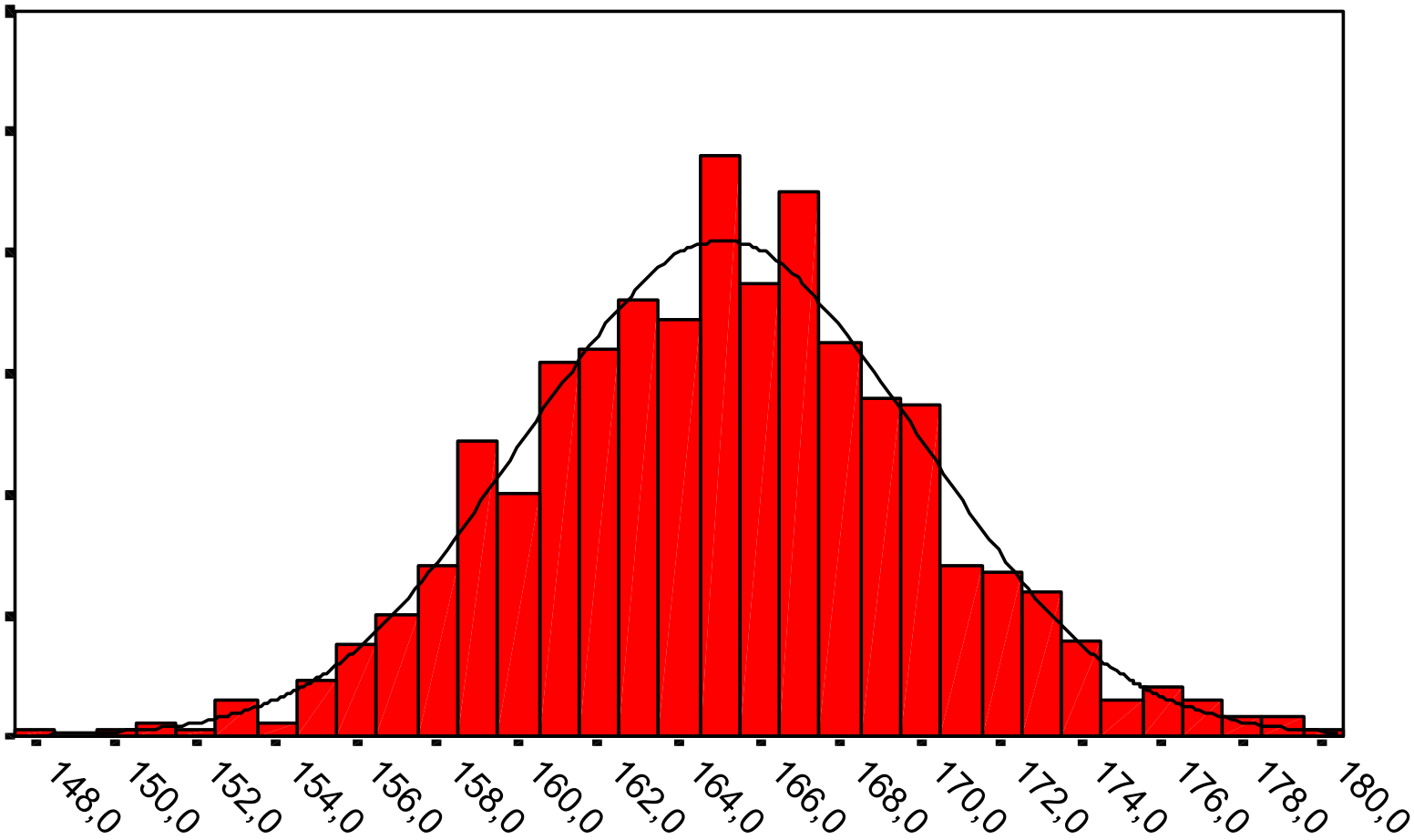

Standardfeil (standard error)

- La oss si at du har samlet et utvalg på *n* observasjoner for å beregne et gjennomsnitt
- Samler du flere utvalg av samme størrelse får du ikke samme gjennomsnitt
- Standardavviket til gjennomsnittet kalles standardfeil og estimeres med $\frac{s}{\sqrt{n}}$
- Hvis observasjonene er normalfordelt, kan du være 95% sikker på at det sanne gjennomsnittet (forventningen) ligger i intervallet gj.snitt+/-1.96*standardfeil

Konfidensintervall i SPSS

- *Analyze- Descriptive Statistics - Explore*

Descriptives

			Statistic	Std. Error
WEIGHT	Mean		70,7000	2,6548
	95% Confidence Interval for Mean	Lower Bound	65,1435	
		Upper Bound	76,2565	
	5% Trimmed Mean		70,5000	
	Median		69,0000	
	Variance		140,958	
	Std. Deviation		11,8726	
	Minimum		50,00	
	Maximum		95,00	
	Range		45,00	
	Interquartile Range		10,0000	
	Skewness		,427	,512
	Kurtosis		,263	,992

t-fordelingen

- Få observasjoner: Dårlig estimat for standardavviket
- Konfidensintervall basert på normalfordelingen vil være for smalt
- Betyr at et 95% konfidensintervall IKKE vil dekke 95% av den sanne fordelingen
- Må bruke t-fordelingen isteden: Er også symmetrisk, men har større standardavvik

Eksempel: Gjennomsnittlig daglig energiinntak i kJ hos 11 friske kvinner målt over 10 dager

SUBJECT	INTAKE
1	5260
2	5470
3	5640
4	6180
5	6390
6	6515
7	6805
8	7515
9	7515
10	8230
11	8770

Descriptives

			Statistic	Std. Error
INTAKE	Mean		6753,64	344,36
	95% Confidence Interval for Mean	Lower Bound	5986,35	
		Upper Bound	7520,93	
	5% Trimmed Mean		6724,60	
	Median		6515,00	
	Variance		1304445	
	Std. Deviation		1142,12	
	Minimum		5260	
	Maximum		8770	
	Range		3510	
	Interquartile Range		1875,00	
	Skewness		,428	,661
	Kurtosis		-,793	1,279

Ønsker å teste om kvinnenes energi-inntak er likt det anbefalte energi-inntaket (ett-utvalgs t-test):

- Anbefalt energi-inntak: 7725kJ
- Nullhypotese H_o: Energi-inntaket er 7725kJ
- Alternativ hypotese H_1: Energi-inntaket er forskjellig fra 7725 kJ

$$\text{Test} = \frac{\text{observert gj.snitt - forventet gj.snitt}}{\text{standardfeil til observert gj.snitt}}$$

$$= \frac{6753.6 - 7725}{1142.1/\sqrt{11}} = -2.821$$

- Denne størrelsen er t-fordelt med 10 frihetsgrader (antall personer -1)
- En stor positiv eller negativ verdi av testen indikerer at nullhypotesen er gal
- Hvordan vite om man skal forkaste H_o eller ikke?

To VIKTIGE begreper

- *P-verdi*: Sannsynligheten for at det observerte gjennomsnittet er likt det forventede gjennomsnittet etter at testen er gjort
- Hvis *p-verdien* er lavere enn *signifikansnivået* forkastes nullhypotesen
- *Signifikansnivået* gir den øvre sannsynligheten for å forkaste nullhypotesen hvis den er sann
- Vanlige signifikansnivåer: 5% eller 1%
- Signifikansnivå 5% betyr at det er 5% sannsynlighet for å forkaste nullhypotesen når den er sann
- Medfører at man er minst 95% sikker på å ikke forkaste nullhypotesen hvis den er sann
- Eller: Man vil være minst 95% sikker på at man ikke forkaster nullhypotesen på grunn av tilfeldigheter
- Dette er begreper som benyttes i alle statistiske tester, ikke bare for t-tester

I SPSS: *Analyze - Compare means - One-sample t test*

Test variable*: intake*

Test value*: 7725*

One-Sample Statistics

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
INTAKE	11	6753,64	1142,12	344,36

One-Sample Test

	Test Value = 7725					
					95% Confidence Interval of the Difference	
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Lower	Upper
INTAKE	-2,821	10	,018	-971,36	-1738,65	-204,07

Hva blir konklusjonen av testen?

- Vi samlet inn data på energi-inntaket til 11 kvinner for å studere om dette var signifikant forskjellig fra det anbefalte energi-inntaket på 7725kJ.
- I gjennomsnitt lå energi-inntaket til kvinnene 971kJ lavere enn det anbefalte inntaket.
- 95% konfidensintervall for differansen er (-1739, -205).
- Dette betyr at vi kan være 95% sikre på at den *sanne* differansen (ergo differansen vi hadde funnet hvis vi hadde data på alle kvinner istedenfor kun 11) ligger i dette intervallet.
- Differansen er signifikant på 5%-signifikansnivå, p-verdien er 0.02.

MERK FØLGENDE:

- Hvis konfidensintervallet hadde omsluttet verdien 0, hadde p-verdien vært over 5%
- Det er altså en 1-1 sammenheng mellom p-verdier og konfidensintervall.
- Den gjennomsnittlige differansen mellom målingene og den forventede verdien er *effektmålet* i studien
- I en rapport oppgir man vanligvis effektmål, 95% konfidensintervall for effektmålet, samt p-verdien i konklusjonen

Eksempel: Energiintak i kJ hos 11 friske kvinner målt før menstruasjon og etter menstruasjon

SUBJECT	PREMENST	POSTMENS
1	5260.0	3910.0
2	5470.0	4220.0
3	5640.0	3885.0
4	6180.0	5160.0
5	6390.0	5645.0
6	6515.0	4680.0
7	6805.0	5265.0
8	7515.0	5975.0
9	7515.0	6790.0
10	8230.0	6900.0
11	8770.0	7335.0

Number of cases read: 11 Number of cases listed: 11

To målinger på samme individ: Parret t-test

- Hvis du har to like målinger per individ i et utvalg, sier vi at de er parrede
- Målingene vil være avhengige
- Eksempel: To blodtrykksmålinger av samme mann på en uke, vil ligge nær hverandre
- Baserer testen på differansen mellom målingene, reduserer dataene til ett utvalg
- H_0: Pre - og post menstruelle energiinntak er like

Konfidensintervall og p-verdier for paret t-test i SPSS

- *Analyze - Compare Means - Paired-Samples T Test.*
- Klikk på de to variabelene du vil teste, og flytt dem over til høyre

Konklusjonen av testen blir:

- Vi gjennomførte en studie for å undersøke om energi-inntaket hos kvinner forandrer seg før og etter menstruasjon.
- Vi samlet inn data på 11 kvinner, og i gjennomsnitt var energi-inntaket 1320kJ høyere etter menstruasjon sammenlignet med før.
- 95% konfidensintervall for forskjellen er (1074kJ, 1566kJ).
- Forskjellen er signifikant på 5%-nivå, p-verdien er <0.01.

Grafisk fremstilling

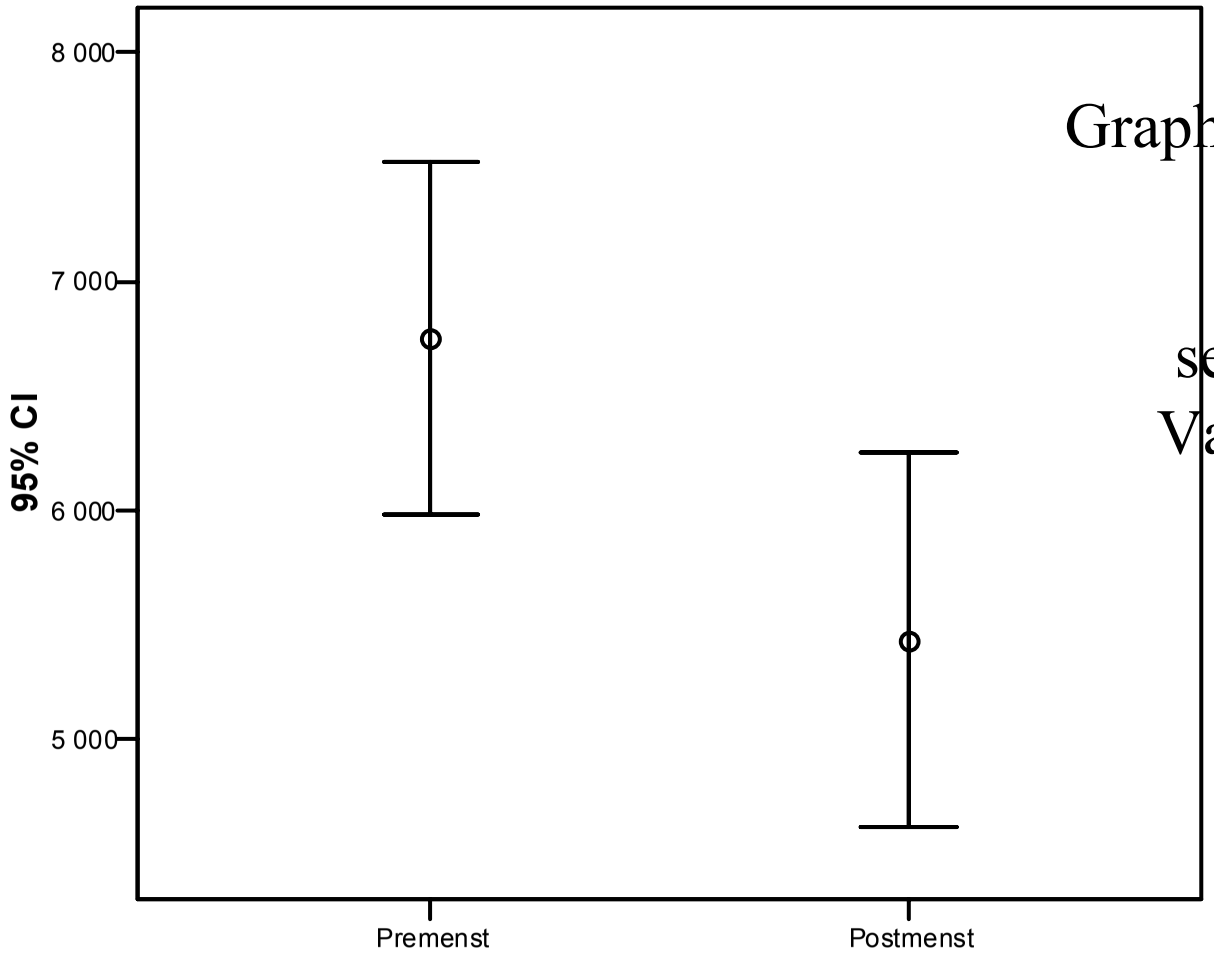

I SPSS:
Graphs->error bar->simple
Kryss av på
summaries of
separate variables
Variable: Premenst
og postmenst

ID	GROUP	ENERGY
1	0	6.13
2	0	7.05
....		
12	0	10.15
13	0	10.88
14	1	8.79
15	1	9.19
....		
21	1	11.85
22	1	12.79

Number of cases read: 22
Number of cases listed: 22

Eksempel:
24 timers energiforbruk (MJ/dag) i 2 grupper av kvinner: 13 tynne og 9 overvektige

To-utvalgs t-test

- Har her to uavhengige grupper: De som er tynne og de som er overvektige
- Vil teste om det er forskjellig energiforbruk
- H_0: energiforbruket er det samme for tynne og overvektige
- I SPSS: *Analyze - Compare Means - Independent-Samples T Test*
- Flytt Energy til "Test-variable"
- Flytt Group til "Grouping variable"
  Trykk på "Define Groups" og skriv 0 og 1 for de to gruppene

Group Statistics

	GROUP	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
ENERGY	lean	13	8.0662	1.2381	.3434
	obese	9	10.2978	1.3979	.4660

Independent Samples Test

		Levene's Test for Equality of Variances		t-test for Equality of Means						
									95% Confidence Interval of the Difference	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Std. Error Difference	Lower	Upper
ENERGY	Equal variances assumed	1.002	.329	-3.946	20	.001	-2.2316	.5656	-3.4115	-1.0518
	Equal variances not assumed			-3.856	15.919	.001	-2.2316	.5788	-3.4592	-1.0041

Over 0.05: Les første linje (Equal variances assumed)
Ellers: Les andre linje (Equal variances not assumed)

Konklusjon

- Gjennomsnittlig energiforbruk for tynne og overvektige kvinner var henholdsvis 8.1MJ/dag og 10.3MJ/dag
- Den gjennomsnittlige forskjellen mellom gruppene var -2.2MJ/dag, 95% KI (-3.4,-1.1)
- Forskjellen mellom gruppene var signifikant på 5%-nivå, med p-verdi <0.01.
- Hva hvis vi har mer enn 2 uavhengige grupper? Enveis variansanalyse, ANOVA

Grafisk fremstilling

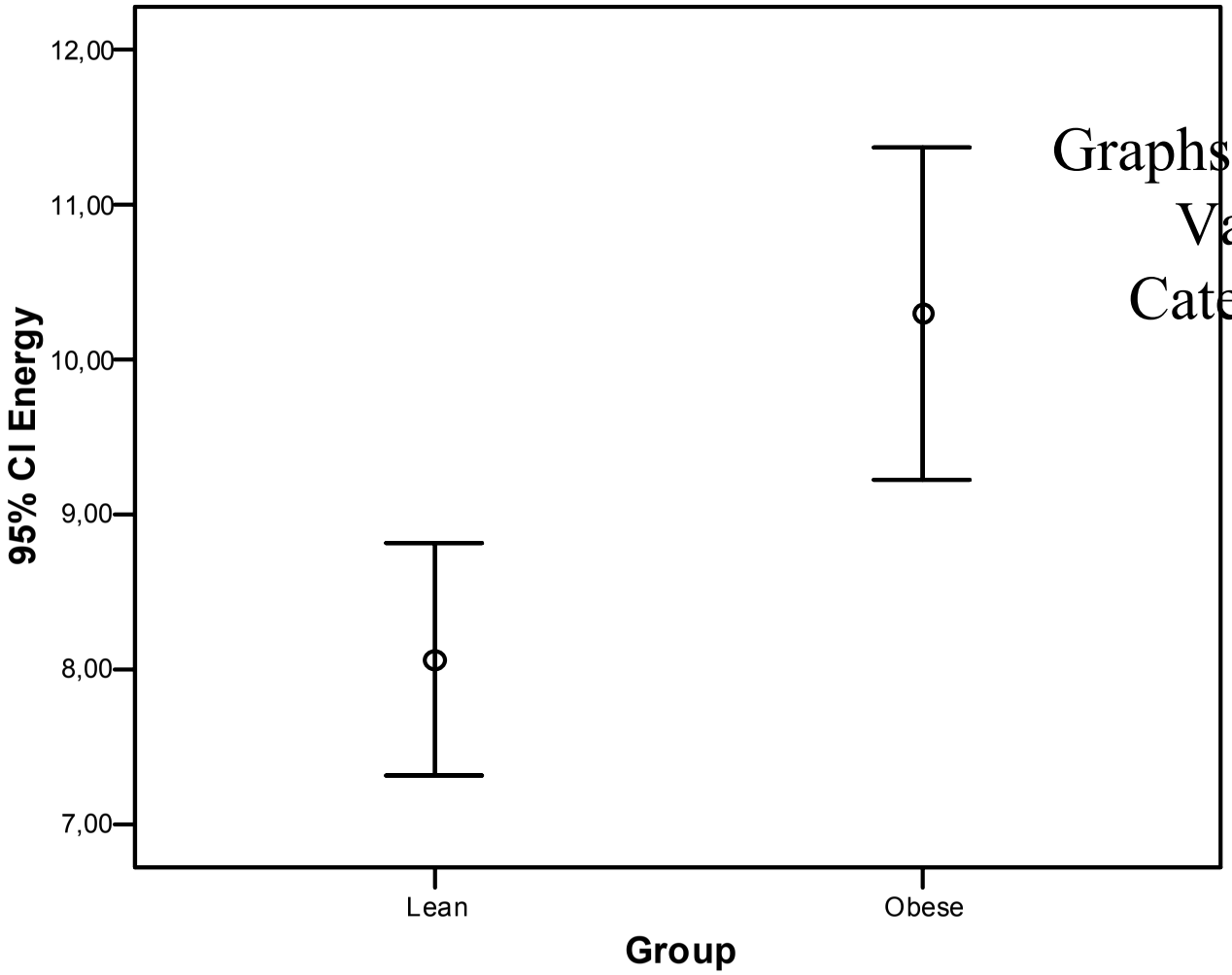

I SPSS:
Graphs->error bar->simple
Variable: Energy
Category axis: Group

Styrkeberegninger

- Alle eksemplene bruker små datasett
- Hvis man har mye data, vil usikkerheten bli mindre, og konfidensintervallene smalere
- Dette gjør at det er lettere å få signifikante forskjeller/resultater
- Ikke bare positivt: Med svært mye data vil alle nullhypoteser kunne forkastes. Dette betyr at vi kan få signifikante funn som ikke har klinisk relevans
- Vanlig å gjøre styrkeberegninger før studiestart, dvs man bestemmer seg for hvor stor forskjell må være for å være klinisk relevant, så beregner man hvor mye data man trenger for å kunne påvise denne forskjellen

Antagelser

1. *Uavhengighet*: Alle observasjoner er uavhengige. Oppnåes ved tilfeldig trekning av individer; for parret t-test får vi uavhengighet ved å se på *differansen* mellom målingene.
2. *Normalfordelte data* (Sjekk: histogram, tester, Q-Q plott imorgen)
3. *Lik varians eller standardavvik i gruppene*

Hva hvis antagelsene ikke holder?

- *Bruk ikke-parametriske metoder*

  Par data: Sign test eller Wilcoxon
  To-utvalg: Mann-Whitney

  Eller

- Transformer dataene (log-transformasjon)

Parametriske metoder vi har sett:

- Effektmål: μ estimert ved gjennomsnitt
- Estimering:
  - Konfidensintervall for μ
  - Konfidensintervall for μ_1 -μ_2

  (basert på gjennomsnitt og standardavvik)
- Testing:
  - Ett-utvalgs t-test
  - To-utvalgs t-test
- Metodene baserer seg på at dataene er normalfordelte (evt. gjennomsnittet normalfordelt)

Ikke-parametriske metoder:

- Effektmål: Median, siden den ikke påvirkes av noen få ekstreme observasjoner i motsetning til gjennomsnittet
- Estimering
  - Vanlig å oppgi 25%-fraktilen og 75%-fraktilen som et ”konfidensintervall” for medianen
- Testing:
  - Parrede data: Sign test og Wilcoxon signed rank test
  - To uavhengige utvalg: Mann-Whitney test/Wilcoxon rank-sum test
- Gjør (nesten) ingen antagelser om spesielle fordelinger

Ikke-parametriske tester

- De fleste testene baserer seg på rang-summer, og ikke de observerte verdiene. Summer av ranger antas tilnærmet normalfordelt, så vi kan bruke normaltilnærming for testobservatoren
- Ved to eller flere like verdier, gis de en gjennomsnittsrang

Parrede data (ett utvalg)

- Eksempel: Daglig energi-inntak i kJ hos de 11 kvinnene

SUBJECT PREMENST POSTMENS

1	5260.0	3910.0
2	5470.0	4220.0
3	5640.0	3885.0
4	6180.0	5160.0
5	6390.0	5645.0
6	6515.0	4680.0
7	6805.0	5265.0
8	7515.0	5975.0
9	7515.0	6790.0
10	8230.0	6900.0
11	8770.0	7335.0

Number of cases read: 11 Number of cases listed: 11

Sign test

- Nullhypotesen er at differansen er 0
- Antar uavhengige observasjoner, ingen fordelingsantakelse
- Under nullhypotesen vil vi forvente at like mange differanser er over og under 0
- Testen teller opp antall positive differanser
- P-verdi fra binomisk fordeling når n er liten, normalfordeling når n stor
- SPSS: Analyze->nonparametric tests->two related samples. Kryss av sign under test

To uavhengige utvalg: Wilcoxon/Mann-Whitney

- Nullhypotesen er her at fordelingene i de to gruppene/utvalgene er like
- For t-test: Forventningene like
- Antagelser: Uavhengighet innen og mellom grupper, lik fordeling i begge grupper
- Rangerer alle observasjonene som om de kom fra samme gruppe
- P-verdien beregnes fra tabeller eller normalfordelingen

ID	GROUP	ENERGY
1	0	6.13
2	0	7.05
....		
12	0	10.15
13	0	10.88
14	1	8.79
15	1	9.19
....		
21	1	11.85
22	1	12.79

Number of cases read: 22
Number of cases listed: 22

14

I SPSS:

- Analyze->nonparametric tests->two independent samples tests
- Test type: Mann-Whitney U

Oppsummering, ikke-parametriske tester

- Fordeler: Ingen strenge antakelser om fordeling
- Ulemper: For normalfordelte data vil ikke-parametriske tester ha dårligere styrke, dvs. hvis utvalgene er små, vil man ikke finne noen signifikante forskjeller
- Får ikke noe annet enn p-verdier fra ikke-parametriske tester